

**MEHTER MÜZİĞİNE AVRUPALI BAKIŞI VE
MEHTERANIN KLASİK BATI MÜZİĞİ ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ**

*European Look at Mehteran the Influence of Turkish Traditional
Music on European Classical Music*

DOI NO: 10.36442/AMADER.2021.34

Samir MİRZAYEV¹

Özet

Araştırmanın amacı Avrupalı'nın Mehter müziğine bakışını, Mehteran'ın Klasik Batı müziği üzerindeki etkisini incelemektir. Kapsamı müzik alanı ile sınırlıdır. Yöntem olarak, çoğunlukla Orta ve Doğu Avrupa kaynaklarının (kitaplar, tezler, notalar, siteler) taranıp incelenmesi seçilmiştir. Nitel araştırma yöntemi kapsamında kaynakların 5/1 kısmı yerel kaynaklara ayrılmıştır.

Osmanlı'nın Avrupa'da zafer kazandığı tüm savaşlarında orduya eşlik eden, Türk askerini coşturarak düşman askerlerine psikolojik baskı yapan Mehteran orkestraları Avrupalının gözünde Osmanlı'nın ta kendisi idi. Bu orkestralar özellikle gürültülü vurmali çalgıları ile ün kazanmıştı. Osmanlı'nın bir tehlike olarak görülmemeye başladığı tarihlerden itibaren Avrupa'nın aristokrasi (soylu) çevrelerinde, kültür ve sanat alanında Oryantalizme (saraylarda "Yeniçeri orkestraları", sanat eserlerinde Doğu motifleri) merak artmıştı. Ünlü bestecilerin opera eserlerinde Osmanlı temasıyla beraber enstrümantal müzikte de mehteran izleri (özellikle popüler ritmik "Türk Marşları"nda) görülmeye başlamıştı. Makaledeki bu ve diğer bulguların ışığında, mehteranın birkaç vurmali çalgısının akabinde senfoni orkestralarında yer alması, Osmanlı-Batı etkileşiminin müzik alanındaki doğal sonucu gibi kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Dönemi Müziği, Mehter Müziği, Klasik Batı Müziği, Türk Marşı, Vurmali Çalgılar.*

Abstract

The purpose of the research is to study the influence of Mehter military music on classical music. This research was conducted as part of classical music, and were generally studied Central and Eastern European sources.

The Ottoman Empire had its own military orchestras, called Mehter. They accompanied the Ottoman army during military campaigns in Europe. Mehter military music bands are considered to be the earliest known example

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Antalya Devlet Konservatuvarı
rimasveozrim@yahoo.com

of military orchestras in the world. Mostly including percussion instruments, the Mehter bands had a powerful sound and a scary effect on their European enemies. Ottoman military music had a strong influence on European composers, too. Composers of the 17th-18th centuries composed many operas and music works based on the Ottoman theme. After the 18th century, some Mehter percussion instruments began to be used in symphony orchestras.

Keywords: *Turkish Tradicional Music, Turkish Military Music, Mehter Orchestra, Marchia Alla Turca, Ottoman Music.*

GİRİŞ

Problem Durumu

Yüzyıllar boyu etkileşim içinde olan Türk ve Avrupa kültürleri, sözsüz ki, birbirinden yararlanmaktadırlar. Bu etkileşimler sadece savaş alanında değil, sanat alanında da boy göstermektedirler. Önce Osmanlı, sonra da Cumhuriyet Dönemi kültürü Avrupa'nın barok, klasik, romantik ve çağdaş dönemleri kültürleri ile sıkı bağlarla bağlanmışlardır. Sanatın her bir alanında bu bağların izlerini göre bilmekteyiz. Yapılan araştırmada müzik alanındaki bu etkileşimler, özellikle Osmanlı dönemi mehter müziğinin klasik Batı müziği üzerindeki etkileri incelenmektedir.

Alt Problemler

1. Mehteran orkestrasının tarihinin ve içeriğinin kısa analizi.
2. Avrupalı'nın Mehteran'a ve Osmanlıya olan bakışının incelenmesi.
3. Mehter müziğinin Avrupa kültürü üzerinde etkileri.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı Avrupalının Türk Mehter müziğine bakış açısını ve Mehteran'ın Avrupa'da Klasik Batı müzik sanatı üzerindeki etkisinin izlerini incelemektir.

Araştırmanın Önemi

Yaygın fikrin aksine olarak, sadece Avrupa sanatı Türk sanatını ve kültürünü etkilemekte değil, Türk kültürü, sanatı ve

gelenekleri de Avrupa kültürünü ve özellikle müzik sanatını etkilemektedir. Bu etkilerin izlerini öne çıkarmak,

1. Toplumsal psikoloji açısından,
2. Multikültürel yaklaşımlar açısından,
3. Kültüroloji ve Etnografi açısından da önemlidir.

Sınırlılıklar

Bu araştırma 20.11.2019-12.06.2020 tarihleri arasında yapılmıştır. İncelenen kaynaklara: kitap, nota, site, müzik eseri ve bulgulara bu tarihler arasında ulaşılmıştır.

Tanımlar

Yeniçeri müziği, kös, çorbacıbaşı, Türk marşı serisi, Türk müzik enstrümanları.

YÖNTEM

Bu çalışmada, Avrupalı (Orta ve Doğu) bakış açısını anlamak adına özellikle yabancı kaynakların incelenmesine özen gösterilmiştir. Bu kaynaklarda mehter müziğinin anlatımı incelenmiş ve Klasik Batı Müziği (özellikle Opera ve yorumculuk) tarihindeki Türk temalı eserler taranarak, bulguların analizi yapılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorumlar

Türk geleneksel müziği içinde önemli tarihi pozisyonu olan Mehter Müziği, aynı zamanda Türk kültürel kimliğinin de simgelerinden biridir. Mehteran yüzyıllarla Osmanlı ordusunun ayrılmaz bir hissesi olarak Türk devletçiliğinin de bir simgesidir. Mehteran Orkestrası eski bir Türk askeri geleneği olmakla beraber, aynı zamanda dünyanın en eski Askeri Bandosu sayılmaktadır (www.turkelpress.com). Daha XIII yüzyılda Selçuklu Sultanı Key-Kubat tarafından ilk Osmanlı Sultanı I Osman'a mehter takımı hediye edildiği söylenilir (<https://journeying.ru/parad-voennogo-orkestrayanichar.html>). Bundan başka, Evliya Çelebi, XVII yüzyılın ortasında

Osmanlı sarayında mehter takımı hakkında bilgi vermektedir (Öztuna, 2006: 41). Burada 300 sanatkarın günde üç defa nöbet vurmasından bahsediliyor. Ayrıca nöbetlerin sarayda belli zamanlarda vurulduğu da biliniyor ki, “nöbet” (nevbet) kelimesi de bazen o belirli zamanların adına dönüşüyordu (Öztuna, 2006: 40). Bu gelenek asırlardır devam ederek Türk insanı tarafından benimsenmiştir. Çünkü Ögel’in de yazdığı gibi, Türk insanı eski ordu gelenekleri ve zaferlerle gurur duymaktadır (1984: 412). Yalnız bu konuya meşhur alim ve müzisyen de olan Moldovya prensi Dimitri Kantemir’in (Kantemiroğlu) kendi “Osmanlı Hanedanının Yükselişi ve Çöküşü” (Historia incrementorum atque decrementorum Aulae Ottomanicae) eserinde hiç yer vermemesi dikkat çekiyor (Gusterin [Густерин], 2008: 2-13). Oysaki, Kantemiroğlu’nun uzun bir süre İstanbul’da (eserlerinde Konstantinopolis diye anlatıyordu) kaldığı ve sarayda müzisyen olarak da performans göstererek, dinlendiği söyleniyor (Kantemir [Дмитрий Кантемир], 2020).

Başka kaynaklara göre ise mehter müziğinin daha eski tarihi vardır. Kaşgarlı Mahmut’un (1008-1105) “Divanü-Lugati’t-Türk” eserinde hükümdarların karşısında müzik icra eden takımlardan bahsedildiği söyleniyor. Burada “Tuğ” ve “Kuburge” kelimeleri kullanılıyor ki, bunlara Orhun Yazıtlarında da rast gelmek mümkündür (Antipova [Антипова], 2012: 1). Sultan Key-Kubat tarafından Osman Gazi’ye orkestrayla beraber verilen Sancak, Tuğ, Büyük davul ve Nakkare gibi hükümdarlık simgelerini “Emirlik alameti” de hatırlarsak, o zamanlardan bu bandoların Sancak ve Tuğ taşıyıcısı olarak, hükümdarlık simgesi seviyesine kadar yükseldiği anlaşılmaktadır (www.turkelpress.com). Bu bulgular Mehteranın dünyanın en eski askeri bandosu olduğu iddiasını desteklemekte ve onun bir Devlet simgesi kadar kıymetli olduğunu göstermektedir.

Mehter takımlarında birkaç geleneksel çalgı grupları kullanılmaktadır: Kös (çok büyük davul, at üzerinde taşınıyordu, genelde en arkada geliyordu), Nakkare, Bas-davul, Boru, Zurna, Zil. Bundan başka Çevgenler (okuyanlar, şarkı söyleyenler) da vardır. Dört tip enstrümandan bahsediliyor ki, bunlardan ilki tahta (çalpara, çevgen...), ikincisi metal (ziller...), üçüncüsü deri kaplamalı vurmali sazlar (def, nakkare...) ve sonuncusu da pişmiş kil/seramikten (kaseler vb.) yapılmış vurmalilardır (Nogmanov [Ногманов], 2018). Her çalgıdan aynı sayıda olması gerekiyor ki, buna altı veya yedi, dokuz katlı Mehter takımı deniyor. Padişahın mehter takımının on iki katlı olduğu söyleniyor. İcra düzeni yürüyüşler ve savaşlarda ordunun başında saf şeklinde yürüyerek, normal zamanlarda ise yarımay

biçimde durarak oluyordu. Bazı icracılar ayakta durur, bazıları bağdaş kurarak yerde oturuyor olurdu (Tanrıkorur, 2003: 21). Takımın başındaki komutana Çorbacıbaşı deniyordu. Bazı kaynaklar bunun nedeninin savaşlarda mehter takımının seyyar mutfağın etrafında daire şeklinde durarak çaldığından dolayı olduğunu varsaymaktadır (Gorbunova [Горбунова], 2018: 118). Sancağın da her zaman mehter takımının yanında olduğundan bir savaş yalnız mehter takımının mahvedilmesinden sonra kaybedilmiş sanılıyordu (Nogmanov [Ногманов], 2018). Yukarıda anlatılan bulguların ışığında Mehteran'ın var olduğu birkaç asır içinde hep Osmanlı Devleti'nin bir simgesi gibi görüldüğü anlaşılmaktadır. Törensiz dizilişte mehterin çıkardığı bayrak renkleri de: kırmızı, beyaz ve yeşil (Devletçilik, Özgürlük ve İslam) olarak devleti simgelemekte idi (Antipova, [АНТИПОВА] 2012: 2). Başka dış kaynaklarda bunların açıklaması biraz farklıdır: Kırmızı-ateş (kan), Beyaz- kutsallık (onur) ve Yeşil- İslam (Gorbunova [Горбунова], 2018: 72-73).

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Mehter takımları Avrupa ve Rusya kaynaklarında “Yeniçeri orkestrası” gibi anlatılmaktadır (Antipova [АНТИПОВА], 2012: 1). Bu takımlar Osmanlı ordusuna savaşlarda eşlik eder, düşmana gürültülü müziği ile psikoloji baskı uyguluyor, Osmanlı askerlerini ise coşturuyordu. Mehter takımları aynı zamanda kuşatılmış şehirlerin surları altında da durup çalıyordu ki, bu da şehirlileri dehşete düşürmek için yapılıyordu. Davul, nakkare, boru ve zil gibi yüksek ses çıkaran çalgılar kuşatma zamanları korku saçıyor, surların altında dehşet verici vahşilerin durduğu fikrini yayıp, kentleri teslim olmaya zorluyordu. Aslında, Mehteran ve mehter müziği bir Avrupalı için Osmanlı'nın ta kendisiydi. Osmanlı'nın Avrupa'da zaferleri sürdükçe, mehter marşının müziği altında şehirler teslim oldukça, sıradan Avrupalının bu müziğe karşı ilk beslediği his buydu: korku (www.turkelpress.com). Bunu Mehteranın Avrupa Sanatına nüfus etmesinin ilk periyodu gibi kabul edebiliriz. Bu periyot Osmanlı'nın Orta Avrupa'daki zaferlerinin bittiği XVII yy. ortalarına kadar sürdü.

Sonralar, yani Osmanlı'nın artık Avrupa için tehlike arz ettiği dönem bittiğinde, bu müzik birçok Avrupa ülkesinde bir moda trendine çevrildi. XVIII yüzyılın ortalarında özellikle Petersburg, Viyana ve Paris'te bir Türk modası vardı (Antipova [АНТИПОВА], 2012: 2). Buraya birçok şey dahil idi: kahve, giysiler (kostümler), lale, müzik, kokular, danslar, takılar, enstrümanlar...

Bu moda trendi özellikle saraylarda rağbet görüyordu ve hatta saraylardaki bazı asiller kendi oyuncak “Yeniçeri orkestralarını” kurmuşlardı. Bu konuda örnek olarak Rus İmparatoriçesi I Elizaveta’nın (1709-1762) sarayındaki orkestrayı hatırlaya biliriz. Saray ehlinin başlattığı modaya uyan I Elizaveta saray orkestrasının şefi Shnurpfeyl’in teklifiyle İstanbul’da “Yeniçeri müziğini” öğrenmek için 15 müzisyen görevlendiriyor (<https://yilmazsoy.livejournal.com>). Bir müddet sonra Petersburg’a dönen müzisyenler kendileri ile enstrüman ve kostümler de getiriyorlar ve İmparatoriçe’nin kendi sarayında neredeyse gerçek Mehter takımını oluşturuyorlar. Bu akınların başında Lehistan, devamında Rusya, Avusturya, Prusya ve İngiltere vardı (Tanrıkorur, 2003: 26).

Bundan başka bazı komutanlar kendi yanlarında farklı milletlerden birer yaver tarzı özel “Yeniçeriler” de tutmaya başladılar ki, bunlar da hem koruma hem de yardımcı (uşak) görevini üstleniyordu (<https://journeying.ru/parad-voennogo-orkestra-yanichar.html>). Artık Avrupalı kültüründe Osmanlıdan korkma periyotu bitmiş, yeni bir periyot-taklit etme periyotu başlamıştı. Bunu her yerde, günlük yaşamda da sanatta da görmek mümkün idi. Doğal olarak bu taklitler çoğu zaman gerçeklikten uzak, bazen abartılı oluyordular.

Avrupalılar aslında Şark’tan (Doğudan) gelen barbarlığın yanı sıra bütün kostümlerin, baharat ve kokuların, kahve, dans ve müziklerin, büyücülü-ıfritli-perili masalların hepsinin Osmanlıdan geldiğini varsayıyorlardı ve bunun hepsine genel olarak “Oryantalizm” adını vermişlerdi. Sonralar buraya mistisizm ve felsefe de dahil oldu. Bütün bunların güzel doğası, ılık denizleri, gaddar padişahları olan ülkelerde var olduğu düşünülüyor ve bu düşler şair, ressam ve müzikçilerin hayallerini süslüyordu (Konen [Конен], 1975: 397). Şark temasında kurulan hayaller birçok sanat adamının yarattığı eserlere konu olmuştur. Yalnız, bütün bu eserlerdeki çeşitli ülkeler hayal edilen Osmanlı gibi biri-birine benziyordu. Özellikle biz bunu müzikte duyabiliriz. Örneğin, Alman besteci Handel’in “Julius Sezar” operasındaki Mısır ezgileri, “Xerxes” operasındaki Persia’dan (şimdiki İran) veya “Alessandro”daki Hindistan’dan pek fazla farklı duyulmamaktadır (Kirillina [Кириллина], 1996: 46).

Bütün bunlara rağmen Avrupa’nın “çok gürültülü ve barbarca” diye nitelendirdiği mehter müziği XVII- XVIII yüzyıllarda Klasik Batı Müziğine ilham kaynağı olmuş ve birçok güzel eserin yazılmasına vesile olmuştur.

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgu ve Yorumlar

Osmanlı ve mehter müziğinin çok çalgılı, yalnız tek sesli (unison) olarak icra edildiği kaynaklarca vurgulansa da (Nogmanov [Ногманов], 2018) bu müziğin çoksesli Klasik Batı Müziğini etkilediği açıktır. Özellikle bu etkiyi Opera tarihinde gözlemlemekteyiz. İlk Türk motifleri XVII yy. Fransız operalarında, özellikle Jean-Baptiste Lully'nin eserlerinde görülüyor. 1670'te bestelenmiş olan “Le Bourgeois gentilhomme” “Kibarlık Budalası” müzikal-bale oyununun “Türk Seremonisi” sahnesinde (Lully, 2014: 61-79) o zamanlar Avrupa'yı sarmış “Türk modasının” izlerini açıkça göre biliriz. İlk dönem eserlerinde Osmanlıları bazen komik, bazen de gaddar gösteriyorlardı, yalnız onlara eşlik eden müzik çoğu zaman gürültülü, ritmik ve ihtişamlı olmalıydı. Burada özellikle davullar, ziller ve triangolo'lar olmazsa-olmazdı. Bu enstrümanların klasik müzik orkestralarına geçişi de zaten uzun sürmedi. Senfoni orkestralarındaki “Büyük davul” anlamındaki “Grand Cassa”nın yukarıda bahsedilen “Kös” adlı mehter çalgısının halefi olduğu bu anlamda çok açıktır. Birçok ünlü besteci, içinde Türk konusu geçen ve bu gürültülü vurmali çalgıların da kullanıldığı eserler yazdılar ki, bunların içinde dünyaca ünlü Chrisfoph Willibald Glück, Cesar Franck, George Frideric Handel, Wolfgang Amadeus Mozart, Joseph Haydn, Ludwig van Beethoven, Alexander Borodin de var (Grout, 2003). Ch.W. Gluck'un “İphigenie en Tauride” (1779) operasında İskitlerin vahşi ruhunu anlatmak için yukarıda bahsedilen enstrümanlar dışında üflemeli çalgılardan “piccolo”-flüt de kullanılmıştı ki, bu da o zamanlar için “yeniçeri tipli” müziğin ta kendisi demek oluyordu. Besteci bundan biraz daha farklı- komik Türk imajını da 1772-de bestelediği “Die Pilger von Mekka” (Mekkedden gelen hacılar) operasında kullanıyor (Glück, 1891).

Ritmik, gürültülü, vurmali çalgıları bol olan, hatta bazen barbarca duyulan mehter tarzı “Yeniçeri müziği” örnekleri XVII-XX y.y. müzik literatüründe çok fazladır. Burada örnek olarak, Johann Wolfgang Franck'ın “Kara Mustafa”, G.F. Handel'in “Tamerlano”, Mozart'ın “Zaide” ve “Die Entführung aus dem Serail” (Saraydan Kız Kaçırma (Druskin [Друскин], 2020)), A. Borodin “Prens İgor” operalarından, J. Haydn “Askeri Senfoni”sinden (N94) bazı bölümleri, Beethoven “Athens Ruins” (Atena Harabeleri) sahne oyunundan meşhur “Türk marşı”nı (Beethoven, 1864: 1) vb. gösterebiliriz. Lakin bunların içinde belki de en ünlü eser sadece bir solo enstrüman-piyano için bestelenmiş olan Mozart'ın op. 331 A-Dur Sonatının “Alla Turca” final bölümüdür (Mozart, 1893: 155). Bu meşhur eser

fragmanını ritmik açıdan incelemeğe çalışalım: Bölümün sol el eşlikleri (temsili olarak: Vuruş-sus, Vuruş-sus / Vuruş-Vuruş-Vuruş-sus) Mehter Müziği ritminin klasik müzikteki temsili bir örneğidir. Bölümde ana temanın eşliğine dikkat edersek, armonik-ritmik planın böyle olduğunu görürüz: a / a / a, a / a // e / e / e, e / a //. Armonik plan ileride değişse de (tonik ve dominant akkora subdominant akkor da eklenmiştir), ritim büyük ölçüde değişmemektedir: A/ A/ A,A/ D/ A/ E// A/ A/ A,A/ D/ A/ E.E/ A// A/ A/ A,A/ A//. Dikkat edersek, eserin ritmik planının Mehter marşlarının ritmine (temsili: Düm-tek, Düm-tek, Düm-Düm-Düm-tek) çok benzediğini göreceğiz. Genellikle Batı Müziğinde bu tip marşlar iki dörtlük ölçüde yazılmış olup, bol vurmali çalgılar eşliğinde seslendirilmektedirler.

Mehter müziğinin etkisi altında Avrupa’da sadece eserler yazılmamıştır. Klasik Batı Müziği enstrümanlarının gelişimi de etkilenmiştir. Pişano kendi gelişim sürecinde bir tuşlu-vurmali çalgı olarak, değişik modifikasyonlara sahip olmuştur. Bu gelişim içinde özellikle bizim konuya dikkat çeken pedalların gelişimidir. Farklı dönemlerde pişano üreticileri pedallara farklı fonksiyonlar tanımlarlar. Pedal sayıları da sürekli değişmiştir. Farklı modellerin ikiden altıya kadar pedalı ola biliyordu. Pedallar vasıtasıyla çeşitli ses efektleri “una çorda”, “basson”, “sostenuto”, “tre corde” vb.), üreten pişano modifikasyonları bilinmektedir (Gültek, 2007: 402). Bu modifikasyonlar içinde özellikle birisi- davul ve zil sesleri de vere bilen bir çalgıydı. Bu efektler pişano pedallarını icra sırasında basarak elde edilirdi. Enstrüman özellikle “Yeniçeri müziği” tipli eserleri icra etmek için kullanılıyordu (Antipova [Антипова], 2012: 2-5). Avrupa’da Türk modası bittikten sonra pişanonun bu modeli de üretilmez oldu.

Önceleri sadece barbar veya komik Osmanlı imajları yaratmak için kullanılan, özellikle Kös, ziller, üçgen gibi vurmali çalgılarsa zaman geçtikçe Klasik Batı Müziği orkestralarının ayrılmaz hissesi oldular.

SONUÇ

Mehter takımı ve müziği dünya kültür mirasının bir hissesi olup, Osmanlı tarihinin ayrılmaz bir parçasıdır. Barok dönemi öncesi ve sonrasında Mehteran Avrupa insanı ve sanatçısının gözünde Osmanlı Devleti’nin simgesi olarak görülmüş, sembolik olarak sanat eserlerinde taklit edilmiş ve kullanılmıştır. Bu dönemlerde besteciler

yaratmış oldukları eserlerinde – özellikle operalar ve sahne oyunları “Singspiel” başta olmak üzere, senfoniler ve solo (piyano) eserlerinde de bu sembolü, onun ses efektlerini ve ritimlerini ele alarak, ölümsüz sanat eserleri yaratmışlar. Bunun yanı sıra, Mehteran vurmali çalgılarından bazıları klasik Senfoni orkestrası ekibinde (Kös – “Grand Cassa”, ziller – “piatti”, üçgen – “triangolo”, tiz seslerde temsili olarak “piccolo”- flüt) yer alarak, ilerideki dönemlerde bu orkestraların olmazsa olmazına dönüşmüşler. Osmanlı – Batı etkileşimi Klasik Batı Müziği alanında sözsüz başarıyla sonuçlanmıştır.

KAYNAKÇA

- Antipova, N. A. (2012). Yanıçarskaya Muzika i Teatr Lyulli. Tavriyski Studii. Mistetstvoznavstvo, N2. Rejim Dostupu: [Антипова Н. А. Янычарская музыка и театр Люлли / Таврійські студії. Мистецтвознавство. - № 2.- Режим доступу] <http://nbuv.gov.ua/UJRN/tsm> Erişim Tarihi: 02.05.2012. Rusca.
- Beethoven, L. (1864). Marchia alla Turca. Leipzig, Breitkopf und Härtel.
- Kantemir, D. (2020). [Дмитрий Кантемир]. <http://www.moldovenii.md/ru/people/845>. Erişim Tarihi: 28.03.2020. Rusca.
- Druskin, M. (2020). *Opera Motsarta “Pohişenie Iz Seralya”* [Друскин М. Опера Моцарта “Похищение из сералья”]. www.belcanto.ru/seral.html. Erişim Tarihi: 04.04.2020.
- Glück, Ch. (1891). *Les Pelerins de la Mesque*. Paris: Gustave Legouix. Fransızca.
- Gorbunova, M. Yu. (2018). Voenny Orkestr Mexter v Kontekste Turetskoy Traditsionnoy Kulturi, Moskva, MGU. Doktora tezi. [Горбунова М.Ю. Военный Оркестр Мехтер в Контексте Турецкой Традиционной Культуры. Москва, МГУ] Rusca.
- Grout D. J. & Williams H. W. (2003). *A Short History of Opera*. New-York: Columbia University Press. İngilizce.
- Gusterin, P. V. (2008). Perviy Rossiyskiy Vostokoved Dmitriy Kantemir. Moskova: Vostochnaya Kniga. [Густерин П.В.

- Первый российский востоковед Дмитрий Кантемир. Москва. Восточная книга]. Rusca.
- Gültek, B. (2007). *Piyano Bir Çalgının Biyografisi*. Ankara: Epilog Yayınları.
- Kirillina, L. (1996). [Кириллина Л.]. *Klassiçeskiy Stil V Muzike XVIII -Naçala XIX v.: Samosoznanie Epoi I Muzikalnaya Praktika. – Moskva, MGK. [Классический стиль в музыке XVIII – начала XIX в.: Самосознание эпохи и музыкальная практика. – Москва, МГК.] Rusca.*
- Konen, V. D. (1975). *Etyudi O Zarubejnoj Muzike*. Moskva, Muzika (Konen V. D. (1975). Этюды о зарубежной музыке. – Москва, Музыка). Rusca.
- Lully, J. B. (2014). *Le Bourgeois Gentilhomme*. Bordeaux. Edition Nicolas Steaux. Fransızca.
- Mozart, W. A. (1893). *Nineteen Sonatas*. New-York: G. Schirmer 1304. İngilizce.
- Nogmanov, B. (2018). “İh nraı”: muzika v Osmanskoy İmperii. (Ногманов Б. (2018) [Их нравы”: музыка в Османской империи]. Rusca. <https://realnoevremya.ru/articles/111371-muzyka-v-osmanskoy-imperii> Erişim Tarihi: 02.07.2020.
- Ögel, M. B. (1984). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. VII: Türklerde Ordu, Ordugâh ve Otağ-Devlet ve Aile Disiplininin Temelleri. Ankara.
- Öztuna, Y. (2006). *Türk Musikisi-Akademik Klasik Türk San’at Musikisinin Ansiklopedik Sözlüğü*. (II cilt). Ankara: Orient Yayınları.
- Parad V. O. Y. [Парад военного оркестра янычар] (2020). <https://journeying.ru/parad-voennogo-orkestra-yanichar.html>. Erişim Tarihi: 10.05.2020.
- Soedinenie, M. (2013). [Соединение Мехтеран]. <http://www.turkelpress.com/?p=13430> Erişim Tarihi: 24.04.2020.
- Tanrıkorur, Ç. (2003). *Osmanlı Dönemi Türk Musikisi*. İstanbul: Dergah Yayınları.

Voenniy M. Çast P. & Voenniy O. M. (2012). [Военный Музей.
Часть Первая. Военный Оркестр Мехтер]
<https://yilmazsoy.livejournal.com/146105.html>. Erişim
Tarihi: 14.04.2020.